

הרעיון הנשגב של שנת השמיטה

לימודים רבים יש לנו ממצוות השביעית. במאמרו המקיף של הרב בנימין אפרתי "טעמי מצות שביעית" (כתב עת "מוריה", מכון ירושלים, טבת, תשל"ג עמ' 66-76) מבוארים כחמש עשרה טעמים. נביא מקצת מדבריו, ונוסיף עליהם:

[א] **חידוש העולם.** כמו בשבת בה אנו נחים ממלאכתנו משך ששת ימי חול כדי להתחנך שהקב"ה הוא שברא את העולם, כך בשנה השביעית מפרסמים אנו יסוד אמוני זה שהעולם איננו חומר קדמון. העולם נברא מן האפס, בשלבים של פעילות ה' עד שהגיעו לידי שביתה והפסקה בשביעי. מנציחים זאת על ידי שביתה שביעית.

[ב] **השגחת הבורא.** נפלא הדבר כיצד עם שלם יכול להתקיים כלכלית שנה תמימה ללא עבודת הקרקע, אבל סדרי אספקת מזונותיו ערוכים: או שהארץ תיתן יבול מבורך בשנה הששית או נשיג מהייבוא, או שנסתפק מפירות האילן או סוגי ספיחים המותרים (שנזרעו בסוף שנה הששית) ונאכלם בקדושת שביעית. כל אלו פלאי ההשגחה העליונה. הזכיר זאת הנצי"ב (העמק דבר שמות ל"ד, כ"ג) וכן "משך חכמה" לפרשת בהר.

[ג] **ענווה.** בסוף פרשת השביעית מסיים ה' דבריו: "והארץ לא תימכר לצמיתות כי לי הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדי" (ויקרא כ"ה, כ"ג). אמרו על כך חז"ל "אל תעשו עצמכם עיקר" (ספרא כ"ה, ה'). מעיר על כך בנו של החתם סופר: "כי ע"י השמיטה יכניע האדם את לבו ולא יאמר 'כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה'. וכו' וזה שאמרו 'מה שמיטה נאמרה מסיני, כך כל התורה נאמרה מסיני'. כי שמיטה היא יסוד האמונה והבטחון [בה']" (כתב סופר, פרשת בהר).

וכמה יפה כתב על זה ר' יהונתן אייבשיץ לעניין ביטול חובות בסוף שנת השמיטה: "ומה עצום מצווה זו וטעם יש בה. ועל ידה ידע האיש הישראלי אשר ימינו כצל על הארץ, וגרים אנו ככל אבותינו וכו' ולה' הארץ ומלואה. אשר ישליך אדם את אלילי כספו, ולא נאמר 'אלהינו' למעשה ידינו, הוא היקום והרכוש. כי אז אין כסף נחשב לכלום" (ספר התומים, חושן משפט סימן ס"ז).

[ד] **שוויון חברתי.** על ידי שנה זו אין עניים ואין עשירים. כולם חוזרים לאותו מעמד. כלשון הרב אברהם קוק: "שנת שקט ושלווה, (באיזן) [בלי] נוגש [חוב] ורודה. 'לא יגוש את רעהו ואת אחיו, כי קרא שמיטה לה' (דברים ט"ו, ב'). שנת שוויון ומרגוע וכו'. אין רכוש פרטי מסוים ולא זכות [בעלות] קפדנית וכו'. אין חילול קודש של קפדנות רכוש פרטי בכל תוצאות יבולה של שנה זו. וחמדת העושר, המתגרה ע"י המסחר, משתכחת. 'לאכלה ולא לסחורה' (שבת הארץ", הקדמה, מהד' תשי"א, עמ' ח).

וכך אמרו במכילתא: [שלא תאמר "מפני מה אמרה תורה 'והשביעית תשמטינה ונטשתה'. לא שיאכלו אותה עניים? הרי אני מכניסה [היבול החקלאי לגורן ואסם שלי] ומחלקה לעניים. תלמוד לומר 'תשמטינה ונטשתה', מגיד [שהעני] פורץ בה פרצות [בגדר, נכנס ולקח לעצמו מזון ג' סעודות] אלא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם" [שלא יעשה נזק לשדה חברו] (מכילתא, משפטים, פרשה כ). הרי נמנעה כאן אפילו תחושת התנשאות שהעשיר תרם מרכוש שלו לעניים.

[ה] **מידת נדיבות הלב והוותרנות.** כך כתב ספר "צרור המור" (ר' אברהם סבע, ממגורשי ספרד) "ולפי הנגלה הוא שורש כל התורה כולה ויסוד העולם כולו וכו', כי רצה השם יתברך שיהיו שווים עניים ועשירים, כדכתיב 'ולך ולעבדך', וכתוב 'ואכלו אביוני עמך'. וידוע כי העני כל ימיו מכאובים וכעס עניינו כי אין לו מה לאכול, ובכל עת עיניו נשואות לשמים וחייו תלויים לו מנגד. והעשיר כל ימיו בשמחה וטוב לב משתה תמיד בעניין שבעושרו שוכח העני ואינו יודע במכאוביו. ולכן, רצתה התורה להביא שנת השמיטה והיובל וכו' באופן שאפילו העשיר נושא עיניו לשמים אחר שאין זורעים ואין קוצרים, ואומר 'מה אוכל ומה אשתה?'. כדי שידע ויזכור צער העני שכל ימיו ושנותיו בצער ודאגה" (על ויקרא כ"ה, כ'. והדברים מובאים בשינוי לשון ב"מעם לועז" (פרשת בהר עמ' שט"ז).

ומי שמחסר מדה נעלה זו עלול להגיע לכפירה בה, ולסבור "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה". בספר "צרור המור" (פרשת מצורע) מבאר מדוע ביקש דוד להרוג את נבל הכרמלי כשסירב להיטיב עם פליטים הנרדפים על נפשם. "לפי שהיה [נבל] צר עין וכפר בעיקר, וחשב שהכל שלו ולא מיד ה'. ולכן אמר 'מי דוד ומי בן ישי? וכו' ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגוזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה?' (שמואל-א כ"ה, י"י-א). הורה בזה על רשעתו, כי בצרת עינו ובנבלתו היה חשוב שהיה לחמו ומימיו? [רכושו הפרטי] וכו' ועליו נאמר 'אמר נבל בלבו אין אלהים' (תהלים י"ד, א') כי הוא כאילו כופר ביחידו של עולם". עד כאן לשונו.

[ו] **לקיים ואהבת לרעך כמוך.** כתב "כתב סופר" (על ויקרא כ"ה): "כל התורה תלויה במצות ואהבת לרעך כמוך" (שבת לא.). והנה מצוה זו אינה רק בלב, אלא שיראה [י] מנוקדת פתח את אהבתו בפועל, ע"י שעוזרו ומושיעו בשעת דוחקו, ומפרנסהו משלו, [גם] בעת שפרנסתו [של העשיר] מצומצמת. ואז נראה כי דבוק בלבו וקשור אליו בעבותות אהבה. והנה בשנת השמיטה שאין זורעים וכו' וצריך [העשיר] להסתפק במה שיש לו, ולפעמים על שלש שנים [כאשר באים שמיטה ויובל סמוכים זה אחר זה]. ובודאי מצמצם כל מה שאפשר. ואם אז מפקיר את הכל, שיהיה העני שוה לו ליטול כל מה שירצה, אין לך 'ואהבת לרעך כמוך' יותר מזה".

[ז] **יש במצוה זו להכיר ערכה של ארץ הקודש.** כתב ר' יצחק אברבנאל (בפירושו "נחלת אבות" על אבות, עמ' שמ"ג-שמ"ד): "אבל אמיתת הענין הוא שארץ ישראל יש לה בעצמה סגולה נפלאה וכו'. והשגחה העליונה תתיחד באותה הארץ באופן נפלא, מה

שאינן כן בשום ארץ אחרת. וחז"ל הזכירו שאדם הראשון לא בראו הקב"ה אלא ממקום קדוש וטהור, ממקום בית המקדש. וכאשר בחר באברהם צוה לו 'לך לך וכו' אל הארץ אשר אראך'. להגיד שבהיותו עבד אלהים ודבק בו, ראוי שיעתק אל אותו מקום השלימות. וכו' לכן העידה התורה עליה 'ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד, עיני ה' אלהיך בה' (דברים י"א, י"ב) וכו'. יורה שהארץ בעצמה מלבד העם היושב בה, היא היתה מקודשת בעצמה. לכן היו רוב המצוות [שבתורה] תלויות בארץ וכו'. וכמה דברים (זכר) [הזכיר] בזה [הרב] החבר למלך הכוזר [בספר הכוזרי] דברי אמת" (עייין שם מאמר ב' פסקא יד). [ולפני זה כתב שם הר"י אברבנאל נימוק נוסף, כי ימי פעילות האדם הם שבעים שנה. עייין שם. ובעשור האחרון יתעלה האדם לעסוק יותר בדברים רוחניים. וזה דומה לשנה השביעית. שמא בימינו יש לתקן דבריו כי עשר שנים ראשונות בחיי האדם אינם משמעותיים בעבודת הבורא. לכן חשבון השבעים שנה מתחיל מגיל עשר].

אחרי שסקרנו בקצרה שבעה מתוך נימוקים רבים נוספים שנתנו ראשונים ואחרונים למצוה זו, נשוב לדברי חז"ל עצמם שרק הם העיקר יותר ממה שאמרו אחרים, ונבין השלכת הדברים לבעיות זמננו. בזמננו שאל אחד מהתלמידים: "מה הטעם לשמיטה?" [פירש רש"י: "למה ציוה הקב"ה על השמיטה?"] ענה לו הרב: "זירעו שש והשמיטו שבע [שביעית], כדי שתדעו שהארץ שלי היא", פירש רש"י: "ולא ירום לבבכם בשבח ארצכם ותשכחו עול מלכותו" (סנהדרין לט ע"א). כלומר מפרסמים אנו בזאת שארץ ישראל היא של הקב"ה בלבד, ולא של עם ישראל כשלעצמם.

בן דורו של אריז"ל הרב משה אלשיך כתב בתחילת פרשת בהר (מהד' לב שמח, עמ' רב) דברי חז"ל המובאים ברש"י (בראשית א', א') מדוע התורה מתחילה במעשי בריאת העולם ע"י הקב"ה? כי אם יטענו האומות שבני ישראל לסטים הם שגזלו ארצותיהם של ז' אומות, התורה מעידה נגדם כי כל הארץ היא רק של הקב"ה והוא הנותן למי שהוא ישר בעיניו. ולכן אין מקום לשום טענות ומענות. כדי להפגין לקח נפלא זה בכל דור ודור, ציוה ה' אותנו על קיום מצות השביעית "למען יתנו אל ליבם ויזכרו כי ה' ברא העולם ונותן למי שהוא רוצה". לכן, שנה של שבת הארץ דומה היא ליום השבת, ללמד על בריאת העולם על ידי הקב"ה כי רק הוא בלבד אדון הארץ.

בימינו האומות שוב טוענות נגדנו כי כביכול כבשנו ארץ לא לנו. בימינו מתקיים הפסוק בהלל "מן המיצר קראתי י-ה" וכו', "כל גוים סבבוני". מדוע "כל"? כי התחברו נגדנו שלשת בני נח: הישמעאלים שהם בני שם, הנשיא בוש והנוצרים שהם בני יפת, ושרת החוץ של ארה"ב נציגת בני חם. מצטרפים אליהם בני בליעל שהם שונאי בני עמם ישראל. טוב שנזכיר במפורש יסוד גדול זה שלא לקחנו מאומה ממי שהוא אחר. ארץ זו אינה שייכת לשום אדם קרוץ חומר. הקב"ה הוא רבון העולם, והוא שציוה לנו לגור בארצנו, והוא שציוה על בני נכר "לא ישבו בארץ פן יחטיאו אותך לי" (שמות כ"ג,

ל"ג). אפילו אם נערוך באוכלוסיה שלנו "משאל עם" על מסירת חלקי ארץ ישראל ליד נכרים, אינו מועיל. כי אין אנו "בעלים" כלל על ארץ ישראל (דברי רצ"ה קוק, "להלכות ציבור", עמ' ק"י, ק"כ, קכ"א, קכ"ה, קכ"ז ועוד).

לפני מלחמת העולם השניה (שנת 1937) הציגו כמה מאומות העולם לחלק את א"י בינינו לבין הערבים. חלק מראשי היישוב נטו לקבל הצעה זאת, במיוחד לאור המצב המסוכן ומפחיד מאד של יהדות אירופה שהיו מאויימים ב"פתרון הסופי" (כלייה) ע"י הנאצים המתעצמים. באותו זמן כתב תלמידו המובהק של הרב אברהם קוק, הרב יעקב משה חרל"פ: "ואין ספק כי אם יגיעו הדברים ויצטרכו [נציגי עמנו] חלילה לחתום על כתב חוזה בינלאומי שמשמעו יהיה ויתור איזה שהו מכל זכותנו על א"י, נוח יותר להחותמים לקצץ בהונות ידיהם [ולסרב לחתום, כמ"ש במדרש תהלים, מזמור קלז, "ונטלו אליוני [בהונות] ידיהם לתוך פיהם ומרצצים אותם", לכן התנצלו "איך נשיר?"] ולא יקצצו בנטיעות גן רוח. כשם שהאומר כל התורה מן השמים חוץ מאות אחת, הרי הוא כופר בעיקר (סנהדרין צט.), כן האומר כל א"י לישראל חוץ מן שעל אחד, הרי הוא נוטל מקדושת הארץ, ואת נפש ישראל הוא קובע" (הכרוז מובא בהקדמה ל"ממעניי הישועה", מהד' שנת תשל"ז). והרב חרל"פ לא התחשב בבעיית פקוח נפש למליוני נפש מישראל שמבלעדי הסכם בינלאומי זה לא יוכלו להמלט מאירופה ולבוא ארצה. כי קבע שיש לנו למסור נפש על כך.

ואם יש היום מפלגות דתיות או חילוניות המצטרפות למורדים בה', אותם שסימן היכר שלהם הוא "וימאסו בארץ חמדה, לא האמינו לדברו" (תהלים קו, כד), לקראתם נקרא בלהט ודאגה: "סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ואל תגעו בכל אשר להם, פן תספו בכל חטאותם" (במדבר טז, כו). הרי גם עדת קרח זלזלה בכבוד א"י (שם טז, יג).

ולכן גם בזמננו ובעידננו הלימוד של שביעית הוא שהארץ היא של ה', לא של אף אחד מבני ישראל [אפילו אישי הממשלה]. "כי גרים ותושבים אתם עמדי", ואין בסמכותנו ולא ביכולתנו לוותר אפילו על מילימטר אחד מארצנו. וזה הלימוד שהגמרא אמרה "זירעו שש והשמיטו שבע [שביעית], כדי שתדעו שהארץ שלי היא" (סנהדרין לט ע"א). בימינו זהו עיקר גדול שעלינו ללמוד ממצות השביעית.